

*Н. О. Борецька,
здобувач, Академія муніципального управління*

РЕАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Проаналізовано нові позитивні риси, що складаються на основі інтеграційних тенденцій. Визначено місце вищих навчальних закладів України в європейському освітньому просторі. Обґрунтовано важливість міжнародного співробітництва вищих навчальних закладів як безумовного фактора реалізації державної освітньої політики в контексті європейської інтеграції.

New positive lines which are folded on the basis of integration tendencies are analysed. The place of higher educational establishments of Ukraine is certain in European educational space. It is led to importance of international cooperation of higher educational establishments as absolute factor of realization of state educational policy in the context of European integration.

Ключові слова: державна політика, інтеграційні тенденції, освітній простір, оцінка якості освіти.

ВСТУП

Проблема взаємодії та взаємного збагачення культур завжди була актуальною, але не стояла так гостро, як у цей час, коли в усьому світі відбуваються масштабні зміни як у соціально-економічній, так і в духовній сферах суспільства. З одного боку, ці зміни сприяють підвищенню рівня життя в окремих країнах, створенню нових технологій, успішному розвитку багатьох галузей науки. З іншого боку, не можна не визнати і неминучих негативних наслідків цього явища. Зберігається, а часом і збільшується дуже значний розрив на рівні соціально-економічного розвитку окремих регіонів, що, у свою чергу, перешкоджає духовному зближенню етнічних сукупностей і встановленню взаєморозуміння між представниками різних культур.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ.

Пошук ефективних механізмів державного управління реформування вищою освітою, оптимального розподілу повноважень між різними рівнями управління є предметом постійної уваги теоретиків і практиків з державного управління. Серед них слід назвати таких зарубіжних і вітчизняних фахівців, як: Г. Атаманчук, В. Бакуменко, В. Бурєга, Д. Дзвінчук, В. Гамаюнов, В. Журавський, М. Карамушка, В. Князєв, В. Майборода, С. Майборода, В. Мартиненко, Н. Нижник, О. Поважний, С. Поважний, Д. Табачник, В. Тертичка, В. Цветков та ін.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

— проаналізувати нові позитивні риси, що складаються на основі інтеграційних тенденцій;
— визначити місце вищих навчальних закладів України в європейському освітньому просторі;
— обґрунтувати важливість міжнародного співробітництва вищих навчальних закладів як безумовного фактора реалізації державної освітньої політики в контексті європейської інтеграції.

РЕЗУЛЬТАТИ

У суспільстві назріла нагальна потреба в міжнародному впливі і виробленні загальних позицій при вирішенні таких глобальних проблем, як екологічні кризи, міжнаціональна ворожнеча, релігійна нетерпимість, тероризм тощо. Передусім мова йде про об'єднання міжнародних зусиль у

сфері науки й освіти, коли, відповідно, зростає роль освіти як посередника й однієї з рушійних сил на шляху до зближення і співробітництва окремих регіонів і країн.

Сьогодні розвиток системи вищої освіти тієї чи іншої держави визначає її положення на світовій арені не меншою мірою, ніж традиційні економічні показники, такі як багатство природних ресурсів і надр, розмір території, чисельність населення. Безумовно, в цих умовах важко переоцінити роль освіти як носія і провідника нових соціальних тенденцій. Саме освіті, зокрема вищій освіті, належить провідна роль у підтримці і поширенні моральних і культурних цінностей нового, глобального типу, що, не відхиляючи національних пріоритетів, змогли б стати основою і стимулом інтеграційних тенденцій у сучасному світі. Оскільки процес інтеграції неоднозначний, визначення його, запропоновані різними вченими в різні роки, стосуються різних сфер, а також істотно розрізняються, маючи, однак, спільну доміную. Тлумачний словник іноземних слів дає таке визначення: "інтеграція — це об'єднання в ціле яких-небудь частин, елементів" [9, с. 277]. Інтеграція у сфері освіти — це цілісна, поліструктурна, багатоаспектна і багатозначна соціальна система, що виступає фактором перетворення суспільства [7, с. 56].

Доцільно згадати, що економічна інтеграція є підґрунтям для соціальної інтеграції взагалі й у сфері освіти зокрема. У новому енциклопедичному словнику знаходимо, що "інтеграція економічна — це форма інтернаціоналізації господарського життя, що виникла після другої світової війни, об'єктивний процес переплетення національних господарств і проведення погодженої міждержавної економічної політики" [3, с. 312]. Виявляється можливим виділити декілька основних, найбільш загальних напрямів економічної інтеграції, що знаходять своє продовження в освіті.

Міжнародний розподіл праці. На думку російського дослідника П.С. Зав'ялова, "міжнародний розподіл праці — це той "інтегратор", що утворив з окремих елементів всесвітню економічну систему — світове господарство" [2, с. 23]. Чим вищий рівень розвитку країни, тим більш нагальною потребою стає для неї участь у міжнародному розподілі праці й у зовнішньоекономічних зв'язках. Міжнародний розподіл праці — це об'єктивна основа міжнародного обміну товарами, послугами, знаннями, основа розвитку виробничого, торгового і науково-технічного співробітництва

ва між країнами, незалежно від рівня їхнього економічного розвитку і державного устрою.

Міжнародне переміщення виробничих і фінансових ресурсів може відбуватися у формі міжнародних кредитів чи закордонних інвестицій. В останні десятиліття переміщення великих фінансових потоків націлене на допомогу країнам, що розвиваються, і країнам перехідного періоду у формуванні й удосконаленні їхніх освітніх систем. Фінансування здійснюється за рахунок коштів, які відраховуються міжнародними донорськими організаціями.

Поширення технологічного способу виробництва має наслідком інтернаціоналізацію продуктивних сил. Поряд із виробничим співробітництвом і переміщенням виробничих ресурсів відбувається обмін технологічними знаннями, ноу-хау. Головна роль у цьому процесі належить технічній і вищій професійній освіті, створенню технопарків. Зростає значення транснаціональних корпорацій, що спонукають освітні системи розвинених країн до обміну досвідом, зближення, співробітництва і в підсумку — до інтеграції до світового освітнього простору (СОП) [6]. У науковій літературі таке поняття, як "єдиний світовий освітній простір", існує як термін уже більше десяти років. Вважається, що світовий освітній простір — це один із головних факторів безперервності освіти при збереженні основних елементів її системи, що дає формально рівні освітні можливості.

Варто зазначити, що сучасні національні і регіональні освітні системи, підпорядковуючись глобальним інтеграційним імпульсам, рухаються у бік зближення і взаємодії з різною інтенсивністю і послідовністю. Із цього погляду можна виділити в СОП три типи макрорегіонів (далі регіони).

1. Регіони — генератори інтеграційних тенденцій: Західна Європа, Північна Америка, Азіатсько-Тихоокеанський регіон. У цих регіонах узгоджено й активно діють кілька факторів, що зумовлює їхній високий інтеграційний потенціал. З одного боку, це високий рівень соціально-економічного розвитку регіонів і розвинена соціальна інфраструктура, що забезпечує загальнодоступність освіти. З іншого боку, динамічний розвиток освітніх систем зумовлений участю цих країн у реалізації великих міжнародних освітніх програм. Зародженню й поширенню інтеграційних процесів у вищій школі цих регіонів сприяють великі інвестиції в освіту, відкритість освітніх систем, їх багаті культурні і педагогічні традиції. Утім, названі регіони-генератори не вільні від деяких обставин, що перешкоджають їх повній інтеграції до СОП. Це — і розходження в рівні розвитку окремих країн усередині кожного регіону, і неоднаковий рівень фінансування освіти, і навіть нерозв'язаність лінгвістичної проблеми — єдиної мови спілкування.

2. Регіони, що позитивно реагують на інтеграційні тенденції у сфері освіти: Центральна і Східна Європа, країни СНД, Латинська Америка, деякі арабські країни. Серед передумов для їхньої інтеграції до СОП можна назвати великі людські ресурси, прагнення до реформування освітніх систем, важливу роль освіти в соціально-економічному розвитку. При цьому на шляху входження цих регіонів до СОП залишається чимало перешкод. Найбільш серйозними з них є недостатнє фінансування сфери освіти, зокрема вищої школи, процес її реформування без обліку потреб регіонів, нестача висококваліфікованих кадрів, слабкий розвиток технологій дистанційної освіти.

3. Інертні регіони: африканські країни до півдня від Сахари, ряд держав Південної Азії, острівні держави Тихого й Атлантичного океанів. Великий вплив на розвиток освітніх систем цих регіонів мають такі негативні фактори, як низький рівень соціально-економічного розвитку цих регіонів і, як наслідок, слабе фінансування освіти і низька її якість. З іншого боку, не можна не звернути уваги на ряд особливостей, що могли б стимулювати інтеграцію освітніх систем цих регіонів до СОП: великі людські і природні ресурси, прагнення до субрегіональної інтеграції в освіті на фоні зміцнення політичної стабільності, організаційна і фінансова підтримка з боку ЮНЕСКО [6, с. 20].

Відповідно до наведеної класифікації, ми відносимо Україну до другої групи, тобто до регіонів, що позитивно реагують на інтеграційні тенденції в освіті. Незважаючи на безліч невирішених проблем у цій сфері — наслідок "закритості" освітньої системи, недостатнє фінансування, низька зацікавленість у співробітництві з боку потенційних закордонних партнерів та ін. — в Україні наявне прагнення до інтеграції до СОП.

Багато публікацій міжнародних організацій із проблем освіти посиляються на глобалізацію, підкреслюючи, що в

умовах глобалізації світової економіки і посилення міжнародної конкуренції інвестиції в освіту стали життєво важливою умовою майбутнього економічного росту будь-якої країни. У 1996 р. Міжнародна комісія з освіти для XXI століття, очолювана Ж. Делором, підготувала для ЮНЕСКО доповідь "Освіта: прихований скарб", у якій йдеться про те, що глобалізація — це трансцендентальна реальність сучасного світу, яка, у свою чергу, сповнена протиріч: між глобальним і місцевим, загальним і індивідуальним, традиціями і сучасністю, довгостроковими і короткостроковими підходами, конкуренцією і турботою про забезпечення права людини на рівні можливості, безпрецедентним зростанням знань і здатністю людини їх засвоювати. І завдання всіх освітніх систем століття полягатиме в подоланні цих протиріч [4].

Інтернаціоналізація припускає найтісніше зближення, якщо не спільність проблем, тенденцій, задач і цілей вищої освіти, що змушує забувати про національні і регіональні відмінності і специфіку. Можна виділити такі основні причини інтернаціоналізації вищої освіти: політичні — демократизація світової спільноти, розвиток інтеграційних процесів у політичній і соціальній сферах. Економічні — глобалізація економіки і технологій, вимоги світового і регіональних ринків праці. Культурні й ідеологічні — зростання міжнародної відвертості та діалог національних культур, який розвивається. Академічні — інтернаціональний характер наукових знань, універсальна основа освіти і науково-дослідної діяльності, формування міжнародних стандартів якості. Інформаційні — нові інформаційні технології, глобальні мережі.

Таким чином, інтернаціоналізація — це об'єктивний процес стійкої взаємодії і взаємовпливу національних систем вищої освіти, на основі загальної мети і принципів, що відповідає потребам світової спільноти і відображає прогресивні тенденції нового століття [5].

Очевидно, сьогодні з більшою імовірністю можна говорити про значне посилення тенденцій інтернаціоналізації освіти, збільшення питомої ваги її міжнародної складової, зокрема під впливом тенденцій глобалізації економіки, розвитку сучасних глобальних інформаційних мереж [1, с. 12]. Однак в академічному співтоваристві немає єдиної думки щодо питання інтернаціоналізації вищої освіти.

На основі вивчення світових тенденцій, аналізу стану кращих зразків педагогічного знання і досвіду в різних країнах, визначення нових функцій і вимог до вищої школи ЮНЕСКО ініціює розробку рекомендацій щодо розвитку процесів інтернаціоналізації, створення нормативної основи міжнародної співпраці у сфері вищої освіти.

Можна сказати, що поряд із позитивними факторами на шляху до інтеграції вищої освіти існує безліч бар'єрів і складностей, що кореняться в суспільних протиріччях і, як наслідок, у парадоксах актуального стану вищої школи.

У країнах Європи міжнародні відносини у сфері вищої освіти регулюються низкою нормативно-правових актів, прийнятих ЮНЕСКО, більшість із них спрямовані на інтеграцію освітніх систем як у межах європейського континенту, так і за його межами. Один із таких документів є "Конвенція про визнання навчальних курсів, дипломів про вищу освіту і вчених ступенів у державах регіону Європи", яка була підписана 21 грудня 1979 р. Держави, що підписали Конвенцію, ставили перед собою такі завдання: погодити вимоги до абітурієнтів у кожній країні; забезпечити широкий доступ у свої вищі навчальні заклади студентам і науковцям із будь-якої держави, що підписала дану Конвенцію; визнавати навчальні курси, дипломи і свідоцтва цих осіб; створювати необхідні можливості для ефективного використання наявних ресурсів у галузі вищої освіти і наукової праці в інтересах усіх договірних сторін [8, с. 9].

У межах Європейського Союзу в 1980 р. було розпочато формування інформаційної мережі EURYDICE, яка ставила на меті отримання, обробку та порівняння інформації про національні системи освіти в країнах ЄС.

Важливими документами визнання інтеграційних процесів у системі освіти на європейському континенті стали Велика Хартія Університетів (Magna Charta Universitatum) (1988 р.), а також Лісабонська конвенція про визначення кваліфікацій для системи вищої освіти європейського регіону (1997 р.) та Сорбонська декларація (1998 р.). Лісабонська конвенція зафіксувала домовленості про основні терміни, за допомогою яких описуються моделі вищої освіти в Європі, визначила компетенції державних органів, основні принципи оцінки кваліфікацій, погодила механізми визнан-

ня кваліфікацій у вищій освіті і позначила ряд інших важливих проблем.

Цілісна політика Європейського Союзу, яка розробляється і здійснюється в галузі вищої освіти в останні десятиріччя, сприяє формуванню наднаціональних інститутів, послідовній роботі зі створення загальноєвропейської системи вищої освіти. Важлива особливість політики ЄС у даній сфері полягає у взаємодії створених наднаціональних інститутів, перш за все Генерального Директорату освіти і культури Європейської Комісії і національних органів у створенні загальноєвропейських інформаційних і координаційних структур, розробці загальноєвропейських програм у сфері вищої освіти з виділенням фінансових коштів для їх реалізації. Найбільшими загальноєвропейськими програмами, що надають істотну фінансову допомогу розвитку академічної співпраці університетів, є Кометт (Commet), Еразмус (Erasmus), Лінгва (Lingua), Сократ (Socrates), Леонардо да Вінчі (Leonardo da Vinci), Темпус/Тасіс (Tempus/Tacis).

Особливістю останніх років є цілеспрямована спільна діяльність європейських країн із формування загальноєвропейської системи освіти в межах Болонського процесу та створення європейського простору вищої освіти. З 1999 р. європейське освітнє співтовариство живе під знаком Болонського процесу, коли в Італії в м. Болонья відбулася зустріч європейських міністрів освіти, і прийняття самої декларації. Декларацію підписали міністри 29 європейських країн. Суть Болонського процесу полягає у формуванні в перспективі, а саме — до 2010 р., загальноєвропейської системи вищої освіти, названої "Зоною європейської вищої освіти" і заснованої на спільності фундаментальних принципів функціонування. Цим актом країни-учасниці погодили загальні вимоги, критерії і стандарти національних систем вищої освіти і домовилися ввести єдині умови визнання дипломів про освіту, працевлаштування і мобільності громадян, що має значно підвищити конкурентноздатність європейського ринку праці і освітніх послуг. Зокрема, цим документом задеклароване наступне:

1. Уведення двоциклического навчання. Пропонується ввести фактично два цикли навчання по формулі 3+2. При цьому перший, бакалаврський, цикл повинен тривати не менше трьох років, а другий, магістерський, — не менше двох років. Вони повинні прийматися на європейському ринку праці в якості освітніх і кваліфікаційних рівнів.

2. Уведення кредитно-модульної системи. Необхідно створити систему кредитів відповідно до європейської системи трансферу кредитів — залікових одиниць, зробивши її накопичувальною системою, здатною працювати в межах концепції "навчання протягом усього" життя.

3. Контроль якості освіти. Передбачається установа акредитаційних агентств, незалежних від національних урядів і міжнародних організацій. Оцінка буде ґрунтуватися не на тривалості та змісті навчання, а на тих знаннях, уміннях і навичках, що придбали випускники. Буде здійснюватися сприяння міжнародному співробітництву по забезпеченню якості освіти, розробка критеріїв для порівняння і методів оцінки якості.

4. Розширення мобільності. На основі виконання попередніх пунктів передбачається істотний розвиток мобільності студентів. Крім того, ставиться питання про поширення мобільності викладацького й іншого персоналу для взаємного збагачення європейським досвідом. Передбачається зміна національних законодавчих актів у сфері працевлаштування іноземців.

5. Забезпечення працевлаштування випускників. Орієнтація вищих навчальних закладів на кінцевий результат: знання випускників мають бути застосовані та практично використані на користь усієї Європи. Усі академічні ступені й інші кваліфікації мають бути затребувані європейським ринком праці, а професійне визнання кваліфікацій має бути полегшене. Із цією метою планується повсюдне використання Додатка до диплома, рекомендоване ЮНЕСКО.

6. Забезпечення привабливості європейської системи освіти. Одне з головних завдань, що має бути вирішене в межах Болонського процесу, — це залучення в Європу більшої кількості студентів із інших регіонів світу. Вважається, що введення загальноєвропейської системи гарантії якості освіти, кредитної накопичувальної системи, кваліфікацій, що легко розуміються, приведе до підвищення інтересу до європейської системи освіти [10].

Протягом останніх років Україна рішуче крокувала до цієї події: отримала підтримку своїх прагнень у Раді Європи, вивчала досвід країн-учасниць Болонського процесу

щодо впровадження принципів положень декларації, здійснювала модернізацію освітньої діяльності вищої школи відповідно до європейських вимог і стандартів.

Приєднання України до Болонського процесу зумовило здійснення важливих змін у системі вищої освіти. Відповідно до зазначеної угоди запроваджено кредитно-модульну систему організації навчального процесу на перших курсах вищих навчальних закладів різних рівнів акредитації, підготовлено програми навчання (експериментальні навчальні плани), адаптовано шкалу оцінювання знань студентів навчальних закладів та учнів шкіл, розроблено методичку перерахування обсягу навчального навантаження чинних навчальних планів у кредити, адаптовано до європейських вимог вищої освіти окремі документи (інформаційний пакет, академічна довідка, додаток до диплома). Розроблено і схвалено колегією МОН та громадською колегією новий Перелік галузей знань, бакалаврських програм підготовки фахівців у вищих навчальних закладах України.

ВИСНОВКИ

Таким чином, Україна тільки на початку шляху і стоїть перед великими проблемами, найважливіша з яких — проблема якості освіти. Серед основних завдань, які ставляться перед національною вищою школою, особливе місце займає розвиток співпраці у сфері контролю якості вищої освіти шляхом визнання єдиної методології досягнення якості, розробки єдиних критеріїв оцінки якості освіти, а також установа єдиних критеріїв якості. І тут є важливим визначення теоретичної та методологічної бази, яка забезпечить правильний напрям руху до високого рівня якості. В цілому, входження України до європейського освітнього простору потребує впровадження в систему вищої освіти: стратегії системної модернізації всієї освітньої сфери; системи якості освіти, яка відповідає стандартам якості ЄС, потребам ринкової економіки, внутрішнього ринку держави та суспільства; державного реєстру напрямів підготовки та спеціальностей відповідно до Міжнародної стандартної класифікації освіти і Міжнародної стандартної класифікації занять; системи кредитів на зразок Європейської системи трансферу кредитів як відповідного засобу сприяння збільшенню мобільності студентів. Підсумовуючи, можна сказати, що, приєднавшись до Болонського процесу, національна вища школа відкриває для себе можливості набути нових позитивних рис, що складаються на основі інтеграційних тенденцій, а також визначити своє місце і роль на теренах європейського освітнього простору.

Література:

1. Гуляева Н.М. Вища європейська освіта в Україні. // Освіта України. — 2005. — 9—16 лютого. — № 3 — С. 12.
2. Завьялов П.С. Международное разделение труда и интернационализация хозяйственной жизни на современном этапе // Основы внешнеэкономических знаний / Под ред. И.П. Фаминского. — М., 1994. — С. 20—45.
3. Новый энциклопедический словарь. — М., 2002. — С. 312.
4. Образование — сокровище: доклад ЮНЕСКО Международной Комиссии по образованию для XXI. — Париж, 1996
5. Освіта України — 2005: Інформаційно-аналітичні матеріали діяльності Міністерства освіти і науки України у 2005 році та головні завдання на 2006 рік / Уклад.: К.М. Левковський, В.П. Погребняк, Д.Б. Паначевич, А.К. Солодєнко. — К.: Знання, 2006. — 150 с.
6. "Подвійний диплом": професійні кар'єри та соціальна адаптація / Т.В. Фініков, Н.В. Зданович, Д.В. Цимбал. — К.: Таксон, 2007. — С. 20.
7. Талалова А.Н. Интеграционные процессы в образовании: контекст противоречий: монография. — М.: Изд-во РУДН, 2003. — С. 36.
8. Тимошенко З.І. Соціально-політичні аспекти та перспективи участі України в Болонському процесі. // Матеріали міжнародної наук.-практ. конф. "Україна-суб'єкт європейського освітнього простору". — К.: Видавництво Європ. Ун-ту, 2005. — С. 9.
9. Толковый словарь иностранных слов / Авт.-сост. А.П. Крысин. — М.: 1998. — С. 277.
10. The European higher education Area. Joint Declaration of the European Ministers of Education. Convened in Bologna on the 19th of June 1999: <http://www.bolognadec.html>

Стаття надійшла до редакції 17.07.2012 р.